

INTRODUCERE

IN STUDIUL TEOLOGIEI DOGMATICE

Prof. Ieromonah Dr. Petru (Pruteanu)

1. Obiectul și importanța Teologiei Dogmatice.

Teologia Dogmatică este disciplina care expune sistematic învățătura de credință a Bisericii Ortodoxe (BO). De obicei, dogmatica se studiază împreună cu **Teologia Simbolică** care expune comparativ și critic învățăturile de credință ale ortodocșilor, romano-catolicilor și protestanților, arătând diferențele și abaterile dogmatice ale eterodocșilor. Această metodă s-a dezvoltat mai nou, începând cu sec. XVII.

Teologia dogmatică nu doar *expune* neutru dogmele BO, ci *studiază* critic și sistematic raportul acestora cu Sf. Scriptură și Sf. Tradiție, precum și reflectarea lor în cultul ortodox.

Termenul de *teologie* a evoluat în decursul timpului. În filozofia greacă (păgână), acest termen se referea la vorbirea despre zei (θεος+λογος = θεολογία), iar **teologi** erau toți cei care cântau și închinau poezii (imne) zeilor. De multe ori însă, teologia era considerată inferioară filozofiei. În Vechiul Testament (VT), termenul de *teologi* se referea la cei ce cântau lui Dumnezeu imne de laudă și psalmi. Deosebirea sensului dintre filozofia greacă și gândirea iudaică este că, la evrei, teologia nu era confundată cu mitologia, magia și superstiția, cum se întâmpla, din păcate, la grecii antici.

În epoca creștinilor, datorită prezenței masive a păgânilor (în primele secole), termenul de *teologie* a fost introdus în circulație largă abia în sec. IV. Găsim totuși la **Origen** (†254) mențiunea că „teologi sunt cei care vorbesc despre Dumnezeu, plini de Duhul Sfânt”.

Eusebiu de Cezareea (sec. IV) spune că toți creștinii sunt teologi, pentru că înalță rugăciuni lui Dumnezeu. (*Istoria bisericească*).¹ **Evagrie Ponticul** (sec. V) consideră teolog doar pe cel înaintat în rugăciune, spunând: „Dacă ești teolog (te ocupi cu contemplarea lui Dumnezeu spre cunoașterea cea adevărată), roagă-te cu adevărat; și dacă te rogi cu adevărat, ești teolog”²

Prin urmare, teolog nu este cel care pur și simplu vorbește *despre* Dumnezeu, ci cel care mai întâi vorbește *cu* Dumnezeu și apoi, umbrat de harul Lui și mânat de dragoste pentru El, vorbește *despre* Dumnezeu atât cât va voi Dumnezeu (– liber în toate) să Se descopere. Teologia este deci o împreună lucrare (sinergie): a omului care caută și crede, dar și a lui Dumnezeu care Se descoperă cui voiește și în măsura în care voiește (Mt.11,27; II Cor. 3,17). Prin urmare, dogmatica nu este o simplă știință, în sens omenesc, ci adevărata știință – cea a cunoașterii Necunoscutului și a dobândirii vieții

¹ Multe referiri, în special patristice din acest curs (al nostru) vor fi preluate din prelegerile de *Teologie Dogmatică și Simbolică* a Pr. Prof. Dumitru Popescu. Textul circulă într-o variantă tehnoredactată la Facultățile de Teologie din Iași și București de unde-l avem și noi. Se vor face și alte referiri la cursul părintelui D. Popescu, dar din păcate, nu putem cita de fiecare dată locul exact, întrucât nu există o numerotare clară și unică a paginilor acestui curs. Discursul teologic al părintelui D. Popescu poartă încă unele amprente scolastice, de aceea va fi privit cu rezervă.

² *Cuvânt despre rugăciune, cap. 60*, trad. rom. în Filocalia I, p.91-92.

veșnice; iar viața veșnică aceasta este: să-L cunoaștem pe Tatăl drept Singurul Dumnezeu adevărat și pe Iisus Hristos pe care L-a trimis (Ioan 17,3). Deci, conținutul cunoașterii (dogmatice) este Hristos, Fiul Tatălui, iar Cel care „ne călăuzește la tot adevărul” (Ioan 16,13) și care ne învață toate” (Ioan 14, 26) este Duhul Sfânt prin care „tot sufletul viază (viețuiește) și prin curăție se înalță; se luminează întru unimea Treimii, spre sfințenie de taină (și spre rodire de viață)”.³

Această viață veșnică noi o căutăm atât prin rugăciune, cât și prin contemplație, cunoașterea Scripturilor, a dogmelor și a toată învățătura creștină, iar această cunoaștere este și ea o rugăciune. Însuși cuvântul „ortodoxie” (ορθος + δόξις) înseamnă în același timp dreaptă credință, (opinie corectă despre...), dar și dreaptă slăvire, slujire adevărată, pentru că o credință ne exprimată în cinstire, slăvire (doxologie) rămâne seacă și invers: cultul ne fundamentat dogmatic devine o simplă ceremonie. De aici deducem că între Teologia Dogmatică și cea *Liturgică* există o strânsă legătură. Dogmatica însă, nu se exprimă doar prin cult, ci și prin trăire, care este tot o dreaptă-slăvire a lui Dumnezeu, absolut necesară, deci Teologia Dogmatică se leagă și de *Teologia Morală*, precum și de *Ascetica și Mistica Ortodoxă*.

2. Istoria și izvoarele Teologiei Dogmatice.

Istoria Teologiei Dogmatice cunoaște mai multe perioade de dezvoltare.⁴ Diferite confesiuni (zise) creștine își au propria periodizare a istoriei dogmelor. Din perspectivă ortodoxă, istoria Teologiei Dogmatice cunoaște trei perioade mari de evoluție, după cum urmează:

1. De la bărbații apostolici, ucenicii direcți ai Sf. Apostoli, până la Sf. Ioan Damaschin († 749)
2. De la Sf. Ioan Damaschin până la recunoașterea (1643) *Mărturisirii de Credință* a Sf. Petru Movilă, mitropolitul Kievului
3. De la Petru Movilă până-n zilele noastre

Fiecare perioadă este foarte importantă pentru înțelegerea Teologiei Ortodoxe și fiecare a lăsat un număr important de lucrări dogmatice, unele fiind indispensabile studiului teologic.

Din prima perioadă trebuie să reținem:

1. *Epistolele* Sf. Ignatie al Antiohiei (†107)
2. Sf. Irineu de Lyon (†202): *Adversus haeresis (Împotriva ereziilor)*
3. Sf. Ciprian al Cartaginei: *De Unitate Ecclesiae*
4. Sf. Atanasie cel Mare: *3 Tratatate împotriva arienilor* și unul *Despre întruparea Cuvântului*
5. Sf. Vasile cel Mare (†379): *Despre Sfântul Duh*
6. Sf. Grigore Teologul: *Cele 5 cuvântări teologice*
7. Sf. Grigore de Nyssa: *Marele Cuvânt Catehetic*
8. Sf. Chiril al Alexandriei (†444): *Închinare în Duh și în Adevăr*

³ *Antifonul I și II al glasului IV (Octoih)*. De aici învățăm că viața și curăția noastră vine de la Duhul Sfânt (care ne curățește de toată întinărirea) și tot Duhul este cel care ne învață și ne luminează spre cunoașterea lui Dumnezeu – Treime, iar această cunoașterii a Treimii este spre viață veșnică

⁴ Aceasta nu trebuie înțeles în sensul că dogmele sau Adevărul evoluează, pentru că “Hristos este ieri, azi și în veci Același” (Evr.13,8), ci în sensul că în anumite perioade ale istoriei, Biserica și-a formulat discursul dogmatic într-un anumit fel, de cele mai multe ori, în funcție de ereziile și abaterile care apăreau și care cereau a fi combătute

9. Sf. Pseudo-Dionisie Areopagitul (sec. V): *Despre ierarhia îngerească*
10. Sf. Maxim Mărturisitorul (†662): *Ambigua; Răspunsuri către Talasie*
11. Sf. Ioan Damaschin: *Expunerea exactă a Credinței Ortodoxe* – un fel de sinteză dogmatică de până la el.

Cea de a doua perioadă este marcată la începutul ei de criza iconoclastă. Prin urmare, la început s-au scris mai multe tratate referitoare la cinstirea Sfintelor Icoane, cele mai importante fiind cele ale Sfinților Teodor Studitul și Nichifor Mărturisitorul, patriarhul Constantinopolului. Spre sfârșitul perioadei s-au scris și alte lucrări dogmatice de mare importanță, cum sunt: *Despre viața în Hristos*, a Sf. Nicolae Cabasila, *Tomul Aghioritic* și *Tratatele Antiretice* ale Sf. Grigore Palama. Perioada se încheie cu câteva lucrări de sinteză dogmatice, bogate în conținut, dar un pic lipsite de originalitate. Cele mai importante sunt: *Tratatul asupra tuturor dogmelor credinței* a Sf. Simeon al Tesalonicului și cele patru *Mărturisiri de Credință*: a Sf. Ghenadie Scolarios, a lui Ieremia II, patriarhul Constantinopolului, a lui Dositei al Ierusalimului și a Sf. Petru Movilă, mitropolitul Kievului. Toate aceste Mărturisiri de Credință, deși au o valoare deosebită pentru sinteza dogmatică pe care au făcut-o, au și multe influențe scolastice, de proveniență occidentală (romano-catolică), îndepărtându-se puțin de modul ortodox de a expune învățătura de credință. Această influență s-a perpetuat și mai departe, fiind simțită mai ales în sec. 19-20.

Perioada a treia, foarte bogată în opere dogmatice, mai ales în sec. 20, necesită un studiu intensiv. Sec. 19 a fost marcat în special de marii dogmatști ruși: Macarie și Filaret Drozdov, mitropoliți ai Moscovei și episcopul Silvestru. Tot în această perioadă, la români, se remarcă Melchisedec Ștefănescu, episcop de Roman. Operele lor, deși voluminoase și bogate în citate biblice și patristice, sunt serios influențate de scolastică, iar astăzi ele practic nu prezintă un interes prea mare.

Sec. 20 este mult mai prolific și mai aproape de maniera ortodoxă de expunere. De aceea, unii numesc sec. 20 „perioada de renaștere patristică”. Principalii dogmatști ai perioadei sunt: a) la ruși: Alexei Homiakov (sfârșitul sec. 19), Pavel Florenski, Serghei Bulgakov, patriarhul Serghie, Gheorghii Florovski (cel mai tradiționalist), Vladimir Lossky, Paul Evdokimov ș.a.⁵; b) la greci: Hristou Andrutsos și mitropolitul Ioannis Zizioulas; c) la bulgari: Ștefan Țankov; d) la sârbi: Iustin Popovici⁶.

Cel mai mare dogmatist al sec. 20, spre bucuria noastră, este părintele profesor Dumitru Stăniloae (†1993) care pe lângă cele trei volume de *Teologie Dogmatică Ortodoxă*, a scris alte aproape 20 de cărți, a tradus peste 30 de lucrări voluminoase și a publicat peste 200 de studii și articole în România și peste hotarele ei. Originalitatea operei părintelui Dumitru Stăniloae este unanim recunoscută în toată lumea, mai ales pentru faptul că opera sa este pe deplin ortodoxă (spre deosebire de unii dogmatști ruși), profund ancorată în izvoarele patristice și lipsită de idei și influențe scolastice.⁷

Alți mari dogmatști români ai sec. 20 sunt: mitropolitul Irineu Mihălcescu, prof. Nicolae Chițescu, preoții profesori Ion Bria (†2002) și Dumitru Popescu, mitropoliții Nicolae Corneanu și Daniel Ciobotea, ucenicul părintelui D. Stăniloae.

⁵ Cei mai mulți au trăit și au activat în Franța, la Paris, fiind exilați din Rusia după 1917.

⁶ A fost canonizat de curând de Biserica Ortodoxă din America. A scris cinci volume masive de Dogmatică și este cunoscut ca un mare luptător împotriva ecumenismului modern.

⁷ Opera părintelui D. Stăniloae, datorită valorii sale inestimabile, este tradusă în mai multe limbi ale lumii, iar teologii ruși intenționează chiar o traducere integrală a ei.

Pentru un studiu mai intens al istoriei teologiei dogmatice, enumerăm pe principalii teologi romano-catolici și protestanți. La catolici⁸: Anselm de Canterbury († 1190), întemeietorul scolasticii – curent filozofic dus la extrem de Toma d’Aquino († 1274), Bernard de Clairvaux (†1155), Petru Lombardul (†1164), Bonaventura (†1274). Dintre dogmaștii catolici ai sec. 20 menționăm pe Henry de Lubac și Karl Rahner. La protestanții, pe lângă „întemeietorii” protestantismului clasic Marin Luther, Jean Calvin și Ulrich Zwingli, mai amintim pe Ștefan Melancton, Friedrich Schleiermacher, Hegel, Karl Barth, Emil Brunner, ș.a.

REVELAȚIA DUMNEZEIASCĂ – IZVORUL CREDINȚEI CREȘTINE

3.Revelația naturală și supranaturală

Dumnezeu a creat și susține lumea din dragoste pentru om. De aceea, Dumnezeu pe care (în ființa Sa) nimeni nu L-a văzut vreodată (Ioan 1,18), nu rămâne totuși pe deplin tăinuit și ascuns, ci se arată și se descoperă omului într-un mod deosebit, tainic. Această descoperire a lui Dumnezeu se mai numește **revelație** (αποκάλυψις; revelatio; откровение). Revelația dumnezeiască este deci descoperirea lui Dumnezeu–Iubire și a lucrării Lui. Această descoperire se face ființelor raționale, adică oamenilor, capabili și însetați de ea. Primul act de revelație sau prima arătare a lui Dumnezeu s-a realizat prin crearea lumii și a omului care încă de la început vorbea cu Dumnezeu, iar Dumnezeu i se arăta ca iubire, lumină și viață. De aceea, omul fără revelație nici nu poate trăi pentru că viața, atât cea biologică, dar mai ales cea teologică nu este posibilă fără Dumnezeu care este „Domnul ce S-a arătat nouă” și spre care omul este făcut să se îndrepte (orienteze). Astfel, în *Doxologia Utreniei* noi slăvim pe Dumnezeu spunând (la persoana II-a): „Că la Tine este **izvorul Vieții**, întru Lumina Ta vom vedea **Lumina**;⁹” apoi adăugăm: „Tinde **mila Ta** celor ce Te **cunosc** pe Tine”. Interesantă este legătura dogmatică între viață-lumină-cunoaștere deasupra cărora este mila, harul și iubirea lui Dumnezeu ce se revarsă continuu, ca dintr-un izvor asupra omului. Omul trebuie doar să se întoarcă spre Dumnezeu pentru a primi iubirea Lui.

Obținem schema ⁹ :	Iubire - Har - Milă
	<hr style="width: 100%; border: 0.5px solid black;"/>
	Viață - Lumină - Cunoaștere

Omul este o oglindă a lui Dumnezeu. Dumnezeu se oglindește, se arată și se vede în om, iar omul rămâne om, atâta timp cât rămâne orientat spre Dumnezeu. Chipul din oglindă dispare dacă obiectul sau subiectul oglindit nu mai stă în fața oglinzii sau dacă oglinda se murdărește și se întunecă; așa se întâmplă și cu omul.

⁸ Cei de la 1054 încoace.

⁹ Relația dogmatică între aceste realități teologice existențiale se poate observa nu doar pe linia orizontală (a schemei), ci și pe cea verticală. Relațiile sunt în deplin acord cu învățătura dogmatică a Bisericii, cu imnele liturgice și cu tratatele de ascetică și mistică ortodoxă. Schema este vlabilă însă și pe diagonală. A se vedea textul de la I Cor. 8, 1-3.

Înșuși termenul de om (ανθρωπος) înseamnă „cel orientat spre cer, cel ce se uită în sus”. Deci omul este creat pentru a primi revelația, pentru a vedea și a vorbi cu Dumnezeu, pentru a primi darul Lui, iar „toată darea cea bună și tot darul desăvârșit de sus este, pogorând de la Părintele luminilor” (Iacov 1,17).

Dumnezeu se revelează sau se poate revela pe mai multe căi:

- a) **Pe cale naturală**, atunci când din frumusețea și armonia creaturilor omul, la început prin intuiție apoi prin credință deplină cunoaște pe Dumnezeu și-L laudă. Foarte sugestive în acest sens sunt textele de la Ps. 18,1-4; II Macab. 7,28 și mai ales Rom. 1,20.
- b) **Prin împrejurările concrete ale vieții**, atunci când Dumnezeu ni Se arată și ne cheamă la pocăință prin glasul conștiinței sau când ne binecuvintează cu boli, necazuri sau lipsuri de tot felul, căci El folosește diverse mijloace și căi pentru a ne arăta cât de mult ne iubește și ne cheamă să trăim după poruncile Lui pentru a avea viață veșnică. Anume pe această cale mulți Îl cunosc și răspund chemării lui Dumnezeu. Sunt și oameni care-L urmează pe Dumnezeu, dar nu sunt suficient de smeriți. Și în acest caz Domnul se poate descoperi, rânduind pentru noi o anume încercare spre folosul nostru, dar niciodată peste puterile noastre; (A se vedea Iov 33, 14-30).
- c) **Prin arătarea (directă) a Slavei Sale**, așa cum s-a întâmplat cu Saul pe drumul Damascului (Fapte IX) sau cum se arată unor oameni cu puțin înainte de moarte, încercând să-i întoarcă măcar atunci prin arătare (revelație) directă. Tot aici includem și stările de extaz mistic pe care le poate trăi omul încă din lumea aceasta (II Cor. 12,2-4).
- d) **Pe cale supranaturală**, prin *Sfânta Scriptură*, *Sfânta Tradiție* și *Sfintele Icoane*.¹⁰

Biserica Ortodoxă distinge aceste căi de revelare a lui Dumnezeu, dar nu le separă. Revelația *naturală*, de exemplu, precum și cea *prin împrejurările concrete ale vieții*, nu pot fi cunoscute și înțelese deplin decât în lumina revelației supranaturale. În același timp, revelația supranaturală se desfășoară și își produce roadele în cadrul celei naturale, îndeplinindu-și scopul una prin alta.¹¹

Conținutul revelației naturale este cosmosul și omul dotat cu rațiune, conștiință și libertate. Interesant este că omul, din acest punct de vedere, este și subiect și obiect al cunoașterii, adică omul trebuie să cunoască cele din jur, dar și pe sine însuși, ca loc în care se arată și lucrează Dumnezeu. Deci cosmosul și omul pot fi considerați împreună o revelație naturală, dar nu de aceeași valoare.

Părintele D. Stăniloae, aprofundând învățătura Sf. Maxim Mărturisitorul, insistă asupra faptului că omul, numit de unii *microcosmos* (adică Univers în miniatură), este mai degrabă un *macrocosmos*, ca unul ce cuprinde în sine toată lumea, ca unul ce este scop al lumii. „Fiind făcut din pământ, omul conține în sine „*totul*” creat, dar fiind

¹⁰ Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, *Revelația prin acte, cuvinte și imagini*, în rev. „Ortodoxia” 3/1968. Aici și în alte scrieri dogmatice se reia și se aprofundează ideea Sf. Ioan Damaschin care spune că Icoana este Scriptura pentru cei neînvățați și cu nimic mai prejos de ea. De aceea, Icoana este o cale de revelație supranaturală a lui Dumnezeu. Anume prin aceasta, icoana se deosebește de idol, pentru că nu prin ceea ce este natural (lemn, pânză, culori, etc.) descoperă și arată pe Dumnezeu, ci prin ceea ce este supranatural – Chipul transfigurat al Persoanei care trimite cu gândul și apropie prin lucrarea harului de Dumnezeu.

¹¹ Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, *Dogmatica, I*, p.11.

făcut după toate creațiile, el se află mai presus de toți.”¹² Prin aceasta trebuie să înțelegem că nu noi suntem pentru lume, ci lumea pentru noi, pentru că se luminează și se spiritualizează (se transfigurează) prin noi.¹³

Toate aceste realități însă, nu pot fi cunoscute corect și deplin prin simpla observație a naturii și a omului. Ele au nevoie de o confirmare și o completare. Dacă nu ar fi fost păcatul, spune Sf. Ioan Gură de Aur, nu ar fi fost nevoie de Scripturi, ci omul ar fi învățat toată teologia numai din revelația naturală, din împrejurările concrete ale vieții și mai ales prin lucrarea directă a harului, așa cum se întâmpla cu Adam în Rai, dar odată cu intrarea păcatului în lume, omul nu mai este capabil, fără Scripturi, să-L cunoască pe Dumnezeu,¹⁴ iar Sf. Maxim Mărturisitorul spune că dacă nu era păcatul, omul și lumea ar fi înaintat în mod firesc spre desăvârșirea în Dumnezeu. Acum însă, această țintă nu poate fi atinsă fără revelația supranaturală, cea a Cuvântului Scripturii, care precizează și aduce lumină asupra revelației naturale, acoperite de ceața păcatului.

Revelația supranaturală (deplină) s-a încheiat în persoana Mântuitorului Hristos. În Hristos, Dumnezeu S-a arătat și S-a descoperit până la capăt (Evr. 1,1-2). Dumnezeu nu vine mai aproape de om decât a făcut-o în Hristos (Filip. 2, 5-11) și nici noi nu putem înainta la o mai mare împlinire decât în Hristos, în care umanitatea a ajuns la vârsta spirituală a deplinătății și a desăvârșirii (Efes. 5,12). Această revelație încheiată, continuă totuși să lucreze prin Duhul Sfânt în Biserică, iar dialogul viu al Bisericii cu Hristos se poartă în principal prin **Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție**. Prin acestea două căi, dar mai ales prin Scriptură, Hristos continuă să ne vorbească și să ni Se descopere. Mai corect spus, Duhul Sfânt este Cel care continuă activitatea învățătoarească a lui Hristos, prin cuvântul Scripturii. Deci, Scriptura este râul prin care curge harul cunoștinței de Dumnezeu în inimile noastre și care ne descoperă viața veșnică ce vine câștigată prin Jertfa lui Hristos. Deci cuvântul Scripturii are o valoare veșnică, dar nu numai pentru faptul că vorbește despre viața veșnică, ci ne dă și putere să trăim viața veșnică încă de acum, prin acest dialog real cu Dumnezeu care este cuvântul Scripturii. „Adevărat, adevărat vă zic vouă: Cel ce ascultă cuvântul Meu și crede în Cel ce Mai-a trimis are (timpul prezent) viață veșnică și la judecată nu va veni, ci s-a mutat din moarte la viață” (Ioan 5,24), iar în alt loc Evanghelia spune că „cuvântul Lui este duh și viață” (Ioan 6,63; a se vedea și Ioan 5,39).

Un alt aspect legat de Sf. Scriptură este acela că ea, deși are menirea de a stabili o relație directă și personală a omului cu Dumnezeu (și invers), nu este un bun individual, ci unul comunitar. Mai mult decât atât, Scriptura nu conține un mesaj ce poate fi transmis și interpretat în mod izolat, ci numai în Biserică, prin alții (Sf. Irineu de Lyon și Tertulian).

¹² Serghei Bulgakov, *Lumina neînserată. Contemplații și reflecții metafizice*, trad. Elena Drăgușin, Ed. „Anastasia” (1999), p. 393.

¹³ Această afirmație trebuie înțeleasă în sens euharistic (“Ale Tale, dintru ale Tale...”), adică: noi aducem darurile creației lui Dumnezeu ca mulțumire, iar Dumnezeu le binecuvintează și le sfințește. Rolul omului în această *aducere* este foarte important, pentru că aducând jertfă spre binecuvântare daruri materiale (neînsuflețite), el însuși primește binecuvântare. Dacă omul doar se folosește de daruri și uită de Dăruitor spre a-I mulțumi, aceasta înseamnă că atitudinea lui nu este corectă față de ceea ce i-a dat Dumnezeu și are, pri urmare, un comportament idolatru și dă dovadă de neînțelegere a rațiunii pentru care a fost creat lucrul respectiv.

¹⁴ *Omili la Matei, I*, trad. rom. în PSB 23, p.15.

Credința, ca lucrare a Duhului, vine în cineva prin altul (oarecare),¹⁵ dar numai când acel altul, comunică cuvântul Scripturii, mărturisindu-l prin credință și prin fapte corespunzătoare. Omul nu se naște credincios, dar devine credincios prin auzirea cuvântului Evangheliei de la alții¹⁶, iar acest cuvânt se transmite mai des și mai eficient prin episcopii și preoții Bisericii (care sunt umbriți în mod special de Duhul Sfânt, Duhul Adevărului) și care sunt rânduiți și trimiși special pentru aceasta în lume ca să mărturisească și să transmită fiecărui om și fiecărei generații mesajul Evangheliei. Este important însă ca cel ce primește esența credinței prin auzire de la alții, să înprospăteze și să aprofundeze învățătura printr-un contact direct și frecvent cu Sf. Scriptură, atât în comunitatea Bisericii, cât și individual, dar nu rupt de Biserică¹⁷.

Fără Scriptură, credința ar slăbi și conținutul ei s-ar sărăci în timp și ar deveni nesigur în sânul Bisericii; dar fără Biserică, Scriptura nu ar fi actualizată în eficiența ei, căci ar lipsi transmiterea Duhului, de la cei ce cred, la cei ce primesc credința.¹⁸ Se formează astfel o legătură între **Scriptură, Tradiție și Biserică** care se prezintă ca trei realități distincte dar nedespărțite; între ele nu este un raport de juxtapunere, ci de perihoreză¹⁹. Raportul dintre Sf. Scriptură și Sf. Tradiție este cel dintre ghindă și stejar²⁰, dar un „stejar” crescut în Biserică și o „ghindă” culeasă în Biserică. Fără Biserică, Scriptura și Tradiția ar fi moarte.

În ce privește relația dintre Scriptură și Biserică, găsim la romano-catolici concepția greșită prin care ei au ridicat clerul, în persoana papei și Biserica deasupra Scripturii, făcând ca adevărul veșnic și inspirat să depindă de persoana papei care este Tradiția Bisericii²¹ și persoană absolut infailibilă și cu autoritate deplină în interpretarea Scripturii. Protestanții au alunecat în cealaltă extremă afirmând că Biserica (comunitatea creștină) este total dependentă de Biblie, iar interpretarea Scripturii este la dispoziția liberă a fiecăruia. Astfel se desființează realitatea Sfintei Tradiții care este înlocuită cu părerea personală a fiecăruia.

Din punct de vedere ortodox, între Scriptură și Biserică există o legătură de „interioritate reciprocă”²². Pe de o parte, există o dependență a Scripturii față de Biserică, pentru că Biserica are prioritate asupra Scripturii. Mai întâi a existat Biserica și apoi în sânul ei a luat naștere Canonul biblic al Sfintei Scripturi. Biserica prin care vorbea Duhului Sfânt, încă de la început s-a văzut nevoită să redea în scris **esența mesajului ei plinar**, și aceasta în primul rând cu scopul misionar de a trimite ceva în scris comunităților creștine îndepărtate, dar și datorită rătăcirilor care deja apăruseră și care mai puteau apărea în timp. Deci, din necesități misionare dar și ca o măsură de

¹⁵ Sf. Apostol Pavel spune că credința vine prin auz (Rom. 10,17), deci este nevoie de încă cineva (o altă persoană) ca să vorbească cele ale credinței. Astfel, adevărul credinței este unul comunitar, nu o idee personală și izolată a cuiva.

¹⁶ Părinți, nași de Botez, care se angajează să-l învețe pe copil învățătura de credință, sau orice om dreptcredincios.

¹⁷ În toate aceste expresii și în cele ce urmează, prin Biserică trebuie să înțelegem Trupul tainic al Domnului care are drept Cap pe însuși Hristos, iar ca mădulare (membre) pe clerici și credincioși. Biserica în sensul de locaș de cult, clădire are aici un rol secundar.

¹⁸ *Dogmatica, I*, p.42

¹⁹ Acest termen grecesc înseamnă „interpătrundere”, „interioritate reciprocă”.

²⁰ Stejarul are ca fruct ghinda care, deși mică, are putere să dea rod la un nou stejar. Fără stejar nu se face ghinda, iar fără ghindă nu se poate înnoi stejarul. Așa se întâmplă și cu Tradiția (stejarul) și Scriptura (ghinda).

²¹ Afirmație care aparține papei Pius al IX: „Eu sunt Tradiția!”

²² Se conțin una pe alta, sunt una în alta și nu pot exista una fără alta.

precauție și siguranță, Sfinții Apostoli, „iconomii tainelor²³ lui Dumnezeu” (I Cor. 4,1) au scris ceea ce este mai important din învățătura creștină, ca în felul acesta să ne rămână o mărturie de autenticitate a ceea ce a învățat Hristos pe Apostoli: direct sau ulterior, prin lucrarea Duhului Sfânt. În același timp, și Biserica este dependentă de Scriptură căci se adapă din ea ca dintr-un izvor curat și totdeauna limpede. Părintele prof. D. Stăniloae spune că „Scriptura a luat naștere în Biserică și spre folosul ei...” și este o fixare în scris a unei părți a Tradiției Apostolice, care este Revelația deplină dată Bisericii. Biserica apare odată cu Tradiția, iar Scriptura apare în Biserică și ca un rezumat al Tradiției, garantat de Biserică, ea fiind „stâlpul și temelie adevărului” (I Tim. 3,15). În toate acestea, lucrarea Duhului Sfânt este una esențială, pentru că El „ne călăuzește la **tot adevărul**” (Ioan 16,13) și tot Duhul Sfânt a avut o lucrare specială în redactarea și fixarea textului Sfintei Scripturi prin insuflare directă și asistare (umbrire) de către Duhul Sfânt a scriitorilor biblici. Această insuflare a celor care ai scris textul biblic este redată prin noțiunea de **inspirație a Sfintei Scripturi**. Inspirația este sigură și valabilă pentru toate cărțile biblice care intră în Canon (inclusiv cele ale Vechiului Testament ca unul ce era o pregătire a Testamentului Nou: Gal. 3,24; Evr. 10,1). Sf. Apostol Pavel spune: „*Toată Scriptura este insuflată de Dumnezeu și de folos spre învățătură, spre mustrare, spre îndreptare, spre înțeleptirea cea întru dreptate, astfel ca omul lui Dumnezeu să fie desăvârșit, bine pregătit pentru orice lucru bun*” (II Tim. 3,16; Rom. 15,4).

Sf. Biserica învață că prin inspirație trebuie să înțelegem acțiunea dumnezeiască asupra unui autor sfânt, prin care Dumnezeu îi luminează mintea acestuia spre a cunoaște și a înțelege cele descoperite, îl îndeamnă să scrie și îl ferește de greșeli în decursul scrierii. Cu toate acestea, nu este vorba de o inspirație verbală, în sensul că Duhul Sfânt ar dicta cuvânt cu cuvânt (cum greșit au înțeles unii), ci numai că aceștia au primit de la Dumnezeu conținutul de idei al Revelației, dar nu le-a fost anulată cugetarea, voința sau felul și maniera de redare. Ca dovadă, scrierile biblice diferă foarte mult ca stil literar, chiar dacă toate vorbesc despre același Adevăr. Inspirația divină nu este deci efectul magic al unei lucrări divine, ci rezultatul conlucrării omului cu Dumnezeu.²⁴

În ce privește cuvântul Sfintei Scripturi, așa cum am mai spus, el are menirea de a păstra nealterată esența învățăturii creștine. Fără Scriptură Biserica nu poate trăi, iar fără Biserică, Scriptura nu poate fi interpretată și înțeleasă în Adevăr pentru că ea conține „unele lucruri cu anevoie de înțeles” (II Petru 3,16) și pe care doar Biserica din toate locurile și timpurile le poate interpreta în Adevăr. Prin urmare, orice interpretare care nu este conformă cu ceea ce zic ceilalți membri ai Bisericii din alte locuri și alte timpuri, este parțială, insuficientă și nevalabilă ca una ce nu aparține Tradiției, căci **„Tradiția adevărată constă în ceea ce s-a crezut totdeauna, pretutindeni și de către toți”** (Vicențiu de Lerin, sec. IV). Deci, Scriptura are nevoie de Tradiție pentru că aceasta este „memoria vie a Bisericii”²⁵, dar și Tradiția are nevoie de Scriptură nu ca o „literă moartă”, ci ca un izvor sigur, nesupus schimbării în timp. Sfinții Părinți din totdeauna au recunoscut atât Sf. Scriptură cât și Sf. Tradiție și au afirmat că ele au aceeași valoare pentru Biserică și nu pot fi despărțite una de alta.

²³ Aici cuv. „taină” nu trebuie înțeles numai în sens sacramental („cele 7 Taine”), ci și ca mister al cunoașterii lui Dumnezeu, învățătură despre taina vieții veșnice.

²⁴ Pr. Prof. Dr. Isidor Todoran și Arhid. Prof. Dr. Ioan Zăgrean, *Teologia dogmatică*, Buc. 1991, p.74.

²⁵ S. Bulgakov, *Ortodoxia*, Ed. Paideia, 1997.

Sfânta Tradiție (Predanie), ca mediu de revelare a lui Dumnezeu în Biserică exprimă în primul rând învățătura Mântuitorului și a Sfinților Apostoli care nu a fost scrisă de ei înșiși, ci a fost transmisă prin viu grai (**Ioan 20, 30-31**; Filip. 4,9; **II Tes. 2,15** și 3,6; II Tim. 1,13 și 2,2; **II Ioan 12** și III Ioan 13-14). Ea mai exprimă lucrarea de dezvoltare și transmitere corectă a învățaturii Sfinților Apostoli și a urmașilor lor, dar și viața continuă a Bisericii în Duhul Sfânt. De aceea, în Sfânta Tradiție putem deosebi două aspecte: unul **statornic (static)** care se referă la fondul Tradiției apostolice nesupuse schimbării; și altul **dinamic** prin care înțelegem dezvoltarea și concretizarea continuă a Învățaturii Bisericii, după nevoile interne și externe ale ei în diverse epoci istorice, dar profund ancorată și fidelă Tradiției apostolice scrise și nescrise. Aspectul static al Tradiției este delimitat în timp, începând în momentul Cinzecimii și terminându-se cu momentul morții ultimului Apostol. Aspectul dinamic al Tradiției nu va avea sfârșit niciodată întrucât Biserica trebuie permanent să răspundă nevoilor ei misionare și apologetice care se schimbă în timp și în spațiu, dar aceste elaborări ulterioare ale Bisericii sunt valabile doar dacă sunt acceptate unanim și nu sunt respinse în decursul timpului de Biserică.²⁶ Orice element nou trebuie să fie în deplin acord cu Sfânta Scriptură și cu Tradiția Bisericii care a fost văzută de unii ca un filtru prin care trece doar ceea ce este de folos Ei. Astfel Biserica recunoaște astăzi opt izvoare ale Tradiției prin care Ea rămâne vie și activă sub călăuză directă a Duhului Sfânt. Aceste izvoare sunt:

1. Simboalele de credință (Apostolic, Niceo-Constantinopolitan, Atanasian, etc.)
2. Cele 85 de Canoane Apostolice care, deși n-au fost formulate de ei, conțin în mod sigur învățătura lor
3. Definițiile dogmatice ale celor 7 Sinoade Ecumenice și ale celor 9 Sinoade locale confirmate de Can.2 al Sinodului Trulan (690-691)
4. Cărțile de slujbă dumnezeiască în care se cuprind o mulțime de învățături dogmatice
5. Mărturisirile de credință ale martirilor (mucenicilor) care cuprind adevăruri de credință ale celor care au pățimit și au murit pentru Hristos
6. Scrierile Sfinților Părinți recunoscute de Biserică
7. Definiții dogmatice împotriva ereziilor
8. Mărturii istorice și arhiologice precum și arta, iconografia și muzica bisericească

Alături de acestea, așa cum am mai spus, se află Tradiția dinamică a Bisericii care nu vrea să propună adevăruri noi de credință, ci să contribuie la explicarea și trăirea adevărului, dat odată și pentru totdeauna (Iuda 3). Prin aspectul dinamic al Tradiției înțelegem deci creațiile de ordin administrativ și organizatoric ale Bisericii, cât și aprofundarea, accentuarea și precizarea cu timpul a unor învățături și practici care au temei în Revelație și sunt primite în întreaga Biserică și având valoare de dogme, principii morale, rânduieli liturgice sau canoane.

4.

²⁶ Aici se au în vedere în primul rând adăugirile liturgice ulterioare precum și atitudinea Bisericii față de eretici și schismatici în diverse situații. Trebuie de mai reținut faptul că aspectul dinamic al Tradiției nu are în vedere „o dezvoltare a ei în afară, ci o amplificare a ei în interior” (Vicențiu de Lerin).

Dogmele ca adevăruri revelate ale credinței mântuitoare

Dogmele creștine, așa cum afirmă părintele Dumitru Stăniloae, sunt punctele planului de mântuire și de îndumnezeire a noastră, cuprinse în Revelația supranaturală și păstrate, propovăduite, aplicate și explicate sau definite de Biserică.²⁷ Mai exact spus, ele reprezintă adevăruri de credință necesare pentru mântuire, iar aceste adevăruri sunt de fapt expresii ale Adevărului Suprem care este Hristos – Dumnezeu adevărat și Om adevărat. Dogmele deci, Îl exprimă pe Hristos în lucrarea Lui mântuitoare, dar Hristos ne mântuiește numai dacă ne deschidem Lui și credem în El. Hristos este deci dogma vie, atotcuprinzătoare și lucrătoare a întregii mântuirii. Nu există nici o dogmă care să nu ne folosească la mântuire, iar cel ce respinge sau schimbă dogmele Bisericii, respinge propria mântuire.²⁸ În contradicție cu dogma este **erezia** (αίρεσις = concepție particulară; opinie proprie; abatere de la părerea generală) care rupe de Biserică și care a fost numită de Sfinții Părinții „stricătoare de suflet” și „vrăjmașă a vieții veșnice”.

Vorbind despre dogme, observăm că acestea sunt mai multe și de multe ori în discursul teologic folosim un plural care, din punctul nostru de vedere, concretizează felurimea și diversitatea dogmelor. În realitate este o singură dogmă, pentru că Hristos e Unul, dar în El sunt date toate condițiile și toate mijloacele îndumnezeirii noastre, exprimate fiecare în formule diferite care se numesc la plural *dogme*.²⁹

Termenul de dogmă vine de la grecescul δόκεω (dokeo) care înseamnă: *părere, opinie, gândire, etc.* Încă de la grecii antici acest termen a căpătat sensul de părere bine întemeiată, hotărâre, formulă și chiar decret, lege ș.a. Termenul avea însă mai mult o conotație politică și filozofică, mai puțin religioasă. În Noul Testament întâlnim termenul cu înțelesul de adevăr revelat în Faptele Apostolilor XVI, 4: „și când treceau prin oraș, le dădeau în grijă să păzească dogmele (τά δόγματα) hotărâte de Apostoli și de bătrânii din Ierusalim”. Începând cu sec. V, sensul de „adevăr de credință” se generalizează în toată lumea creștină, în timp ce regulile de viață și de disciplină bisericească au fost numite *canoane*.

O definiție mai simplă și care totodată să arate criteriile de recunoaștere ale unei dogme sunt acestea:

- a. Dogma este un adevăr teoretic;
- b. Revelat de Dumnezeu și având argumente atât în Sf. Scriptură cât și în Sf. Tradiție;
- c. Formulată, recunoscut, apărat și impus de Biserică;
- d. Neschimabil în esență;
- e. Predicat creștinilor în vederea mântuirii.

Unii teologi adaugă încă o condiție pentru dogmă și anume aceea ca ea să fie fixată la vreunul din Sinoadele ecumenice. Această idee este în contradicție cu învățătura Sfinților Părinți care arată că, prin termenul de „dogmă”, nu trebuie să înțelegem doar ceea ce s-a fixat la Sinoade, ci toată credința cuprinsă în conștiința Bisericii, indiferent dacă a fost formulată la Sinoade sau nu. Mai mult decât atât, părerea că dogmele sunt numai învățăturile formulate de Sinoadele ecumenice duce la concluzia că Biserica primelor trei veacuri nu a avut dogme; iar pe de altă parte,

²⁷ *Dogmatica, I*, p.52.

²⁸ Pr. Prof. D. Stăniloae, *Noțiunea dogmei*, în rev. „Studii Teologice” 9-10/1964, p. 540.

²⁹ *Dogmatica, I*, p.57-58.

Sinoadele au formulat numai învățăturile contestate de eretici – fapt care nu înseamnă că doar ce este contestat poate deveni dogmă. Deci cuprinsul dogmei este mult mai larg. Dogma este Biserica, iar cuprinsul ei este Hristos care îi sfințește pe toți cei ce cred adevărat în El (Ioan 17,17) și se fac fii ai Tatălui prin harul Duhului Sfânt.

Tot în legătură cu dogmele se poate pune întrebarea dacă poate exista o evoluție (dezvoltare) a lor? Desigur acesta există pentru că, pe de o parte cunoașterea lui Dumnezeu nu are margini și omul permanent înaintează în cunoaștere, iar pe de altă parte, Biserica trebuie să răspundă de fiecare dată noilor erori și abateri de la credință prin formule dogmatice adecvate. Această dezvoltare nu este însă și o schimbare de conținut pentru că dogmele rămân aceleași, căci Hristos rămâne același (Evr. 13,8). Dezvoltarea de care vorbim nu aduce de fapt nimic nou în învățătura creștină, ci se fac doar anumite precizări și aprofundări la ceea ce până atunci nu a fost suficient de clar. De exemplu, Biserica din totdeauna a crezut că Fiul lui Dumnezeu este deoființă³⁰ cu Tatăl, dar nu a formulat această învățătură atât de clar decât în anul 325. Deci, conținutul dogmelor va rămâne același pentru totdeauna; ceea ce se poate modifica este forma și modul de a expune.³¹

Situația este însă alta atunci când este vorba de niște învățături de credință care nu au fost considerate dogme. Acestea sunt numite în Teologia Dogmatică fie *teologumene*, fie *simple păreri teologice*.

Teologumena este învățătura creștină care are argument și bază în Sf. Scriptură și Sf. Tradiție, dar care nu are consensul unanim al Bisericii, chiar dacă este într-o largă circulație. Ca exemplu de teologumenă menționăm învățătura despre *timpul creării Îngerilor* sau cea despre *crearea sufletelor din sufletul părinților*, etc.

Părerea teologică este o învățătură de credință care nu are suficiente argumente în Sf. Scriptură și Sf. Tradiție sau aceste argumente nu sunt clare sau poate chiar lipsesc. Aceste păreri teologice sunt admise în Teologia Dogmatică doar în cazul în care nu contrazic Sf. Scriptură și Sf. Tradiție. Chiar și în aceste condiții, părerile teologice trebuie privite cu rezervă, spre deosebire de teologumene care sunt acceptate mai ușor în măsura în care sunt mai apropiate de dogme și rezultă de obicei din ele.

Un aspect interesant al cunoașterii dogmatice este acela că dogmele, deși sunt exprimate prin cuvinte neputincioase de a reda taina dumnezeirii, ele nu-L „îngustează” pe Dumnezeu pentru că ele nu deslușesc taina, ci doar o constată și o contemplă doxologic. În general, dogmele sunt niște formule foarte generale, iar de multe ori ele au fost formulate sub formă de negație. De exemplu, formula dogmatică de la Calcedon spune că în Hristos firea dumnezeiască și cea umană în unirea lor sunt **neamestecate**, **neschimbate**, **neîmpărțite** și **nedespărțite**. Deci dogma spune mai degrabă **ce nu este**, decât **ce este** pentru că nu știe ce este Dumnezeu. Ea nu are rolul de a ne descoperi totul, ci doar de a ne călăuzi, formulând foarte simplu și concis adevărul revelat pentru a putea fi înțeles. Astfel, mintea umană mărturisește adevărul de credință, fără să-i penetreze (pătrundă) deplinătatea conținutului; adică, dogma nu pătrunde în adâncul mării, ci e doar ca o lumină ce luminează suprafața ei în timpul furtunii rătăcirii.

În formularea dogmelor rolul minții, al rațiunii este unul foarte mare, pentru că cunoașterea dogmelor presupune o lucrare și o curățire profundă a minții. Totuși, teologia este o cunoaștere supra-rațională, mai presus de minte, care implică și o anumită trăire, anumite virtuți și în primul rând iubire. Fără iubire nu există cunoaștere:

³⁰ Cu acest sens dogmatic de consubstanțialitate, cuvântul se scrie împreună, fără a-l separa.

³¹ Pr. Prof. D. Stăniloae, *Noțiunea dogmei*, în rev. „Studii Teologice” 9-10/1964, pp. 534, 539 și 541.

nici a omului, cu atât mai mult a lui Dumnezeu. Vorbind mai teologic, cunoașterea dogmatică presupune și o lucrare a harului Duhului Sfânt care „ne călăuzește la tot adevărul” (Ioan 16,13) și ne învață toată teologia mântuitoare. De aceea, Teologia Dogmatică este una trinitară pentru că se deschide prin Duhul, pentru al cunoaște pe Fiul, spre slava Tatălui.

Referindu-ne la formularea dialectică a dogmelor, trebuie să specificăm că Teologia Dogmatică Ortodoxă este una antinomică. **Antinomia** (din gr. = „împotriva legilor, a regulilor”) înseamnă în teologie, afirmarea simultană (deodată) a două principii sau învățături contrare. De exemplu, Născătoarea de Dumnezeu este *Maică* și *Fecioară* (deodată); Dumnezeu este *Unime* și *Treime* (deodată); Jertfa euharistică este *simbol* și *realitate*, etc. Toate acestea sunt niște realități antinomice care se prezintă ca un paradox, dar de fapt, numai în această formă antinomică ele exprimă adevărul întreg. Chiar dacă în mintea omului aceste două realități nu pot exista deodată (*Maică/Fecioară*), totuși, numai împreună ele exprimă adevărul deplin. Romano-catolicii și protestanții nu acceptă decât foarte rar antinomia și tocmai de aceea dogmele lor nu exprimă adevărul întreg și sunt seci. În teologia noastră antinomia este cea mai folosită metodă de exprimare a dogmelor și în același timp cea mai potrivită pentru că exprimă în limbaj omenesc ceva dumnezeiesc. Fără acceptarea antinomiei în teologie, nu se poate formula nici o dogmă.

În formularea dogmatică se mai folosesc *analogiile* și *simbolul*. **Analogia** este asemănarea a două realități: una inferioară, cunoscută nouă și alta superioară, pe care vrem să o cunoaște. Astfel noi facem analogii între cărămidă care constă din lut, apă și foc (sau copac: rădăcină, tulpină și ramuri) și Sfânta Treime care este Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt; după cum în primul caz cele trei există în una, tot așa și în cazul al doilea. Astfel de analogii se pot face foarte multe, dar trebuie să știm că ele nu exprimă pe deplin adevărul, ci doar ne ajută să-l înțelegem. Uneori nu este bine să facem astfel de analogii pentru a nu se înțelege ceva greșit.

Simbolul este un semn (sau) lucru material care învăluie și dezvăluie o prezență spirituală. Din punct de vedere ortodox, simbolul nu este doar o preînchipuire, ci un mod ascuns ca formă de a arăta o taină reală. Deci *simbolul* și *realitatea* nu se exclud, ci se completează. Pâinea și vinul din Potir sunt simbol al Trupului și Sângelui Domnului, pentru că nu sunt la arătare trup și sânge, dar sunt în același timp realitate pentru că Hristos este prezent în ele deplin și real, chiar dacă nu se vede. Sf. Maxim Mărturisitorul spune că cunoașterea simbolică face parte din lumea aceasta. În Împărăția Cerurilor nimic nu va mai fi ascuns, ci totul se va arăta așa cum este, după cum va putea cuprinde fiecare. Tot un simbol este și creația care, pe de o parte, Îl ascunde pentru Dumnezeu, iar pe de altă parte, ne arată cât de Puternic și de Mare este El.

DOGMATICA SPECIALĂ

1. Cunoașterea lui Dumnezeu. Cunoașterea catafatică și apofatică. Îndumnezeirea prin cunoaștere și vedere

S-a menționat mai înainte că cunoașterea lui Dumnezeu, este obligatorie pentru mântuire și pentru dobândirea vieții veșnice (Ioan 17,3). Dumnezeu Însuși vrea ca „toți oamenii să se mântuiască și la cunoștința adevărului să vină” (I Tim. 2,4), iar adevărul este Hristos (Ioan 14,6).

După cum învață Sfinții Părinți, la început, această cunoaștere a lui Dumnezeu (θεογνωσία) este la un nivel inferior, dar cu timpul, fiecare om poate și trebuie să înainteze în această cunoaștere pentru a dobândi mila și harul lui Dumnezeu.³² Cunoașterea lui Dumnezeu este o condiție esențială a dobândirii mântuirii, iar Sf. Ap. Pavel spune: „Eu pe toate le socotesc că sunt pagubă, față de înălțimea cunoașterii lui Hristos Iisus, Domnul meu, pentru Care m-am lipsit de toate și le privesc drept gunoaie, ca pe Hristos să dobândesc...” (Gal. 2,7), iar în alt loc spune: „Nu încetăm să ne rugăm pentru voi și să cerem să vă umpleți de cunoașterea voii Lui, întru toată înțelepciunea și priceperea duhovnicească, ca voi să umblați cu vrednicie întru Domnul, plăcuți Lui în toate, aducând roadă în orice lucru bun și sporind în cunoașterea lui Dumnezeu” (Col. 1, 9-10). De aici vedem că cunoașterea lui Dumnezeu este totodată și „cunoașterea voii Lui”, iar aceasta aduce „înțelepciune și pricepere duhovnicească”.

Desigur această cunoaștere se realizează prin intermediul Revelației a cărui conținut este Hristos. Se vorbește deci, de cele mai multe ori, de cunoașterea lui Hristos – Fiul lui Dumnezeu, dar Fiul nu poate fi cunoscut decât cu ajutorul Duhului Sfânt și spre slava Tatălui. Cine cunoaște pe *Fiul*, cunoaște și pe *Tatăl* (Mt. 11,27) și pe *Duhul Sfânt* care porcede din Tatăl și odihnește în Fiul. Obiectul cunoașterii (teologice) este deci Dumnezeu cel întreit în Persoane; iar dacă vorbim de „persoane” și de „cunoaștere”, trebuie să avem în vedere că cunoașterea dintre persoane presupune în mod obligatoriu libertatea persoanelor ce vor să se cunoască, iar scopul cunoașterii nu poate fi decât iubirea. De fapt cunoașterea nu este posibilă decât în cazul persoanelor obligatoriu libere și capabile de a iubi și de a fi iubite. De aceea, un om care nu iubește pe Dumnezeu și, prin urmare, nu îndeplinește poruncile Lui (Ioan 14,23), nu va putea niciodată să ajungă să cunoască ceva despre Dumnezeu; căci adevărata teologie nu se poate face fără îndeplinirea faptelor bune și fără lucrarea virtuților creștine. O cunoaștere fără fapte este o cunoaștere a demonilor, care, deși cunosc anumite lucruri despre Dumnezeu, uneori chiar mai multe ca noi, nu-L iubesc și nu se întorc la El prin pocăință.

În om este adânc sădită setea de cunoaștere a lui Dumnezeu de aceea, omul nu poate fără ea. „Ne-ai făcut pentru Tine, Doamne, și neliniștit este sufletul nostru până ce se va odihni întru Tine”³³. Această sete de cunoaștere, nu este însă o dorință lumească de a satisface curiozitatea minții, ci este mai degrabă o sete după iubirea lui Dumnezeu, o dorință de întâlnire și cunoaștere cu El.

³² „Tinde mila Ta celor ce Te cunosc pe Tine...” (Doxologia).

³³ Fericitul Augustin, *Confesiuni, I, cap.1*, trad. N. Barbu, în colecția PSB, vol.64, Ediția II, Buc. 1994, p.85.

Trebuie să știm însă că obiectul³⁴ cunoașterii teologice nu este însăși ființa lui Dumnezeu, ci doar lucrarea, energiile (ενεργεια³⁵ = lucrare, manifestare) și însușirile Lui. Aceste lucrări (energii), pe de o parte nu sunt create, dar pe de altă parte nu sunt Însăși ființa dumnezeirii, ci doar manifestări ale relației lui Dumnezeu cu creația (Sf. Grigore Palama). Aceste manifestări ale lui Dumnezeu izvorăsc din ființa (esența) lui Dumnezeu, dar nu o epuizează și nici nu o împart, ci ea rămâne unitară (întreagă) și nesupusă schimbării. Au existat și mai există eretici³⁶ care confundau ființa lui Dumnezeu cu energiile Lui, afirmând că noi avem posibilitatea să cunoaștem Însăși ființa dumnezeirii. Accentuăm, noi nu putem cunoaște ce este Dumnezeu în ființa Sa; aceasta nu o cunosc nici Îngerii³⁷, căci nu poate creatura să cuprindă (cu mintea) pe Creator. Noi putem cel mult cunoaște manifestările relației lui Dumnezeu cu omul și cu întreg cosmosul și posibilitățile noastre de a intra în relație cu Dumnezeu, dar ce este El în ființa Sa noi nu putem cunoaște și nici nu vom putea vreodată. Ne vom limita deci, doar la atât cât poate omul cunoaște și în același timp, cât vrea Dumnezeu să ni Se descopere, pentru că orice încercare de a cunoaște ceva despre Dumnezeu, fără ca El să vrea aceasta, este sortită eșecului și este un păcat și o hulă la adresa lui Dumnezeu cel necuprins și liber³⁸.

Potrivit învățăturilor Sfinților Părinți, cunoașterea lui Dumnezeu poate fi:

- rațională sau **catafatică** (pozitivă)³⁹ și
- supraratională (negrăită) sau **apofatică**.

Cea din urmă este superioară celei dintâi, dar ele nu se exclud. Prin cea dintâi Îl cunoaștem pentru Dumnezeu numai în calitate de *cauză creatoare și susținătoare a lumii*⁴⁰, pe când prin cea de-a doua avem un fel de experiență directă a prezenței Lui tainice, care depășește simpla cunoaștere a Lui în calitate de cauză. Aceasta din urmă se numește apofatică pentru că prezența Lui Dumnezeu experiată, depășește putința de definire prin cuvinte și anume această cunoaștere este mai adecvată. Și aici, în cunoașterea apofatică, trebuie să deosebim două aspecte:

- ✓ unul al paradoxului, al antinomiei supralogice care mai este numit și cunoaștere negativă (prin negație); și
- ✓ altul al experienței mistice care culminează în unirea tainică și de negrăit cu Dumnezeu în lumină și iubire deplină, deci are ca scop și efect îndumnezeirea⁴¹.

Primul aspect al cunoașterii apofatice, deși mult superior cunoașterii catafatice, nu este cel mai adecvat. Prin urmare, vorbind catafatic, Dumnezeu este „**Cel cu multe nume**”, iar apofatic, Dumnezeu este „**Cel fără de nume**”; și astfel de exprimări negative găsim la mai mulți Părinți și Scriitori bisericești cum sunt Clement

³⁴ Aici cuvântul obiect nu trebuie înțeles în sens fizic de lucru neînsușit, ci în sens filozofic: **subiect** – cel care cunoaște și **obiect** – cel care este cunoscut. În acest sens obiectul nu este un lucru, ci o persoană; în cazul nostru – Dumnezeu.

³⁵ Acest cuvânt se găsește de mai multe ori în Noul Testament: Ef. 1,19; 3,7; Filip. 3,21; Col. 1,29; 2,12.

³⁶ E vorba în primul rând de Eunomiu (sec. IV) și de Varlaam de Calabria (sec. XIV). Într-o formă ascunsă, eroarea este prezentă și la teologul rus Serghei Bulgakov în învățătura sa despre *sofia necreată*.

³⁷ În interpretarea Sf. Ioan Gură de Aur la textul de la Isaia 6,3, cetele îngerești își acoperă fața cu aripile lor, tocmai pentru că nu pot să privească ființa lui Dumnezeu. (Cf. Pr. Prof. D. Stăniloae, *Cunoașterea lui Dumnezeu la Sf. Ioan Gură de Aur*, în revista „Ortodoxia” nr.4/1957, p.561).

³⁸ Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia II împotriva anomeilor*, apud, Pr. Prof. D. Stăniloae, *art. cit.*, p.558.

³⁹ Vorbește în termeni pozitivi, afirmativi despre Dumnezeu, dar într-un limbaj raportat mai mult la calitățile și aptitudinile omului. Este o cunoaștere specifică începătorilor.

⁴⁰ Sf. Maxim Mărturisitorul, *Ambigua, cap.124*, trad. rom., PSB 80, p.306-307

⁴¹ Drd. Liviu Stoina, *Cunoașterea lui Dumnezeu după învățătura Sfântului Maxim Mărturisitorul*, în revista „Ortodoxia”, nr.3/1988, p.123.

Alexandrinul, Vasile cel Mare, Grigore de Nyssa, Fericitul Augustin, (Pseudo-) Dionisie Areopagitul, Grigore Palama ș.a. De exemplu, Clement Alexandrinul se întreabă: „*Cu ce nume să-L numești pe Cel Care nu e născut, nu are nici deosebire în sine, nici aspect determinat, nici individualitate, nici număr, ci este o astfel de ființă care nu are nici un fel de accidente în sine și, de altfel, nimic nu se supune accidentalului? Ați spune că Dumnezeu este întregul! Definiția este imperfectă, pentru că întregul reprezintă o cantitate totuși măsurabilă, iar Dumnezeu este Tatăl tuturor celor existente. Veți dori să-I atribuiți diferite părți? Dar nu sunteți în măsură să faceți acest lucru, fiindcă în esența Sa acest Unu este indivizibil. Iată de ce Dumnezeu este nemărginit, nesfârșit, dar nicidecum în sensul în care ne imaginăm noi – ca și cum nu am putea să-L cuprindem cu gândul – ci în acela că Dumnezeu nu se supune măsurii și nu are limite, granițe în firea Sa. În El nu există nici formă și, totodată, nu poate fi denumit.*”⁴² Acesta este doar unul din multele exemple ce pot fi aduse pentru a defini ce este cunoașterea negativă care la prima vedere „depășește prin tăcere”⁴³ sau mai bine zis prin negare, tendința de a atribui lui Dumnezeu niște calități omenești, chiar dacă ele sunt superioare.

Altceva este însă cunoașterea mistică, participativă, identică cu îndumnezeirea noastră, căci prin ea „ne facem părtași dumnezeieștii firi” (II Petru 1,4), dar fără să gustăm din însăși firea dumnezeirii, ci din ceea ce izvorăște din această fire, adică harul necreat⁴⁴. Această cunoaștere prin har este o cunoaștere autentică, smerită și plină de iubire. Minte, așa cum învață Sf. Maxim Mărturisitorul, devine „israelitean” (văzător de Dumnezeu), devine un Munte în care noi ne întâlnim cu Dumnezeu, și Îi vedem spatele, umbra (Ieșire 33, 23), într-un fel „Îl cunoaștem necunoscându-L.”⁴⁵

Cunoașterea apofatică este de multe ori asemănată cu adâncul mării: cu cât ne afundăm mai mult în această cunoaștere, cu atât mai bine ne dăm seama că nu cunoaștem nimic despre Dumnezeu, căci El este cu totul altceva decât se vede la suprafață. Se mai face analogie și cu trecerea de la lumină la întuneric; la început parcă știm ceva despre Dumnezeu – și aceasta este lumina, dar pe măsură ce înaintăm în cunoașterea Lui, ne dăm seama că știm de fapt foarte puțin, nimic chiar – și acesta este întunericul. Această ultimă imagine comparativă (lumină – întuneric) este folosită și în iconografia bizantină, mai ales în icoana Schimbării la Față și cea a Înălțării Domnului.⁴⁶

Această cunoaștere apofatică de care vorbește și Sfântul Maxim Mărturisitorul, nu este doar o simplă negație prin depășire, cum credeau greșit unii,⁴⁷ ci este o participare efectivă la misterul lui Dumnezeu, la taina Persoanei Lui, este o împărtășire din „*întunericul supraluminos*” în care „locuiește” și „lucrează” Dumnezeu. Deci nu este vorba de o cunoaștere rațională, ci de una supra-rațională, dar în același timp relațională (participativă). Tocmai de aceea părintele Stăniloae a vorbit despre un

⁴² Cf. Serghei Bulgakov, *Lumina neînserată*, Ed. Anastasia 1999, p.155.

⁴³ Expresie a Sf. Maxim Mărturisitorul referitoare la locurile dificile din Sf. Scriptură.

⁴⁴ Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *Viața și învățătura Sfântului Grigore Palama*, Ed. Scripta, 1993, p.66 și 71.

⁴⁵ Cf. Fericitul Augustin, apud, Vl. Lossky, *Introducere în Teologia Ortodoxă*, trad. rom: Lidia și Remus Rus, Ed. Enciclopedică, Buc. 1993, passim.

⁴⁶ În aceste icoane chipul lui Hristos este în centru, fiind înconjurat de niște raze circulare de lumină care în exterior sunt mai luminoase (albe), iar spre interior sunt tot mai întunecoase. Deci pe măsură ce ne afundăm în cunoașterea lui Dumnezeu, cunoștința despre El devine mai sumbră, mai profundă și mai umbră de taine (întuneric).

⁴⁷ Părintele Stăniloae a combătut metoda cunoașterii doar prin negație a lui Dumnezeu (apofatismul negativist), promovată de Vl. Lossky, calificându-o ca total insuficientă și raționalistă.

„apofatism de la capătul rugăciunii curate”, în sensul că prin rugăciune se stabilește o relație de **cunoaștere, comunicare și comuniune** cu Dumnezeu din care ne umplem „de har și de adevăr” (Ioan 1,14). Cunoașterea lui Dumnezeu prin rugăciune depășește chiar și cunoașterea prin Sf. Scriptură, dar fără să o excludă. Prin rugăciune mintea noastră se unește cu Dumnezeu și, dialogând, se află de fapt într-un proces de cunoaștere a lui Dumnezeu. Am numit deci cunoașterea lui Dumnezeu – **proces și progres treptat**, în sensul că teognosia presupune o perioadă de timp care are doar început, dar nu și sfârșit, căci Dumnezeu cel nesfârșit nu va fi niciodată cunoscut până la capăt, nici chiar în viața veșnică⁴⁸. Aceste trepte ale cunoașterii se mai numesc **epectaze** (Sf. Grigore de Nyssa). După învățătura Sfinților Părinți aceste epectaze sunt nesfârșite, dar pentru noi care purtăm trup, ele se rezumă la trei trepte principale ale cunoașterii și îndumnezeirii:

1. Curățirea de patimi (*απαθεία*, **apatia**); lupta în primul rând cu egoismul și totodată dobândirea virtuților. Pe această treaptă omul se luptă și încearcă să iubească pe toți. Această treaptă uneori este numită simplu **curățire**.

2. Cunoașterea și contemplarea lui Dumnezeu și a creației Lui (*θεορία*, **teoria**⁴⁹). Pe această treaptă omul începe să cunoască rațiunea (scopul) fiecărei creații a lui Dumnezeu și o folosește potrivit acestui scop, iar virtutea iubirii devine o lucrare firească și neforțată. Contemplarea mai este numită și **iluminare**.

3. Cunoașterea în duh a lui Dumnezeu și unirea minții cu El (*θεολογία*, **teologia**). Pe această treaptă omul este pe deplin stăpân pe natura sa psiho-fizică,⁵⁰ iar voința sa este orientată numai spre relația cu Dumnezeu, ne mai având nevoie de nimic altceva. Sfinții Părinți numesc pe astfel de oameni „dumnezei prin har”, deci oameni care prin harul lui Dumnezeu au umplut „chipul” lui Dumnezeu din ei cu Duh Sfânt, dobândind astfel și „*asemănarea*” cu El (cu Dumnezeu). Cu toate acestea, omul nu încetează de a rămâne om în limitele condiției sale de creatură, chiar dacă superioară. Abia ajuns la această stare, omul își îndeplinește vocația sa de **ființă teologică**, creată după *chipul și asemănarea* Creatorului său, deci ajunge la desăvârșire⁵¹

Ceea ce este important să reținem este că lucrarea și puterea de a trece prin toate aceste trepte nu este a omului însuși, ci vine de la Duhul Sfânt, căci numai Acesta “ne poate face de aceiași formă cu Dumnezeu”, adică ne poate face mai conformi cu Chipul Sfintei Treimi⁵².

Un alt aspect este că între aceste trepte nu este o graniță, ele fiind interpătrunse ca lucrare duhovnicească. Nimeni nu poate spune nici despre sine, nici despre altul pe care treaptă a urcușului duhovnicesc se află. Paradoxul este că de multe ori omul trece prin toate aceste trepte în sensul unei spirale. Deci el poate să le parcurgă pe toate la început la un anumit nivel, apoi la altul și tot așa mai departe, până la despărțirea de trup când cunoașterea și comuniunea cu Dumnezeu va fi la un alta mai intensă și mai stabilă.

⁴⁸ Deci **cunoașterea lui Dumnezeu** nu are loc într-un moment istoric precis așa cum pot fi cunoscute unele lucruri din lumea aceasta, fie cât de lung nu ar fi acest răstimp, ci depășește istoria (timpul) și este destinată veșniciei, ea însăși dând veșnicia (Ioan 17,3).

⁴⁹ Etimologic acest cuvânt înseamnă „a vedea așa cum vede Dumnezeu” sau chiar „a vedea pe Dumnezeu”.

⁵⁰ Adică omul este stăpân și pe suflet și pe trup, deci este pe deplin liber pentru că este plin de Duh Sfânt, iar „unde este Duhul Domnului, acolo este și libertate” (II Cor. 3,17).

⁵¹ Descrierea acestor trei faze ale îndumnezeirii, părintele Stăniloae o face în *Cuvânt înainte la Răspunsuri către Talasie*, în FR vol.III, p.19-21; (în text am dat descrierea în rezumat).

⁵² D. Stăniloae, *Criteriile prezenței Sfântului Duh*, în revista ST 3-4/1967, p.107.

ATRIBUTELE LUI DUMNEZEU

Am vorbit deja despre distincția dintre ființa și lucrările lui Dumnezeu sau energiile necreate ale Lui. Așa cum afirmă părintele prof. D. Stăniloae, aceste lucrări (energii) nu sunt decât **atributele lui Dumnezeu** în mișcare. Cu toate acestea, Dumnezeu Însuși rămâne simplu, neschimbat și nemișcat.⁵³ Ele nu intră în componența naturii (ființei) divine, ci sunt doar lucrări exterioare (energii) ale ființei dumnezeiești.

Pentru a înțelege corect și nuanțat învățătura Bisericii despre Dumnezeu, de la bun început trebuie să facem distincție între atribute, însușiri și predicate.

Atributele se referă la *înțelepciunea, puterea și iubirea lui Dumnezeu* revărsată în creație și care se observă *prin meditație și contemplație* (Rom.1,20) sau mai ales *prin trăire și participare* la aceste atribute.

Însușirile sau *proprietățile personale ale lui Dumnezeu* se referă la relațiile interne din Sfânta Treime. Ele pun în evidență calitatea Tatălui de *născător* și *purcător*, pe cea a Fiului de *născut* și *nepurces* și pe cea a Duhului Sfânt de *purces* (Cel care purcede, izvorăște). Despre aceste însușiri se vorbește mai mult în abordarea dogmei Sfintei Treimi.

Predicatele îl caracterizează pe Dumnezeu ca subiect al lucrării săvârșite în afara dumnezeirii, în raport cu lumea. Astfel noi spunem că Tatăl este *creator*, Fiul este *răscumpărător*, iar Duhul Sfânt – *sfințitor*.⁵⁴

Revenind la *tribute*, putem spune că ele sunt niște *concluzii asupra acțiunii lui Dumnezeu* sau mai corect spus, ele sunt niște *ieșiri (manifestări) iubitoare ale lui Dumnezeu* prin care omul este chemat să se înalțe și să guste din veșnicia, sfințenia și slava lui Dumnezeu. Pseudo-Dionisie Areopagitul spune că „toate cele dumnezeiești și câte ni s-au arătat nouă se cunosc numai prin participare... ca niște puteri îndumnezeitoare, de viață-făcătoare și de înțelepciune-dătătoare”⁵⁵, deci arătarea atributelor lui Dumnezeu nu sunt ca niște demonstrații de forță din partea Lui, ci manifestări bine-făcătoare prin care-L putem cunoaște și cunoscându-le să ne mântuim. De aceea, noi nu trebuie să facem doar o prezentare a atributelor divine, ci să insistăm și asupra modului în care noi participăm la ele.

Bineînțeles, prezentarea acestor atribute are și un rol didactico-catehetic, întrucât ajută la întărirea credinței creștinilor mai ales prin confirmarea ideii de **unicitate** a lui Dumnezeu. Deci cunoscând atributele Lui, ne dăm seama că Dumnezeul nostru nu are egal sau asemănare, ci este unic, este „**singurul Dumnezeu**” (Ps.85,9; 17,34; 76,13).

Pentru o prezentare mai sistematică a atributelor, urmând altor teologi, am împărțit atributele în:

- ↳ legate de *supraesența și infinitatea* lui Dumnezeu, și
- ↳ legate de *spiritualitatea* Lui

⁵³ *Dogmatica I*, p.104.

⁵⁴ Toate aceste remarci dialectice le găsim în cursul de *Teologie Dogmatică și Simbolică* a Pr. Prof. Dumitru Popescu.

⁵⁵ *Despre numele divine, cap.II, VII*, apud, Pr. Prof. D. Stăniloae, *Dogmatica, I*, p.105.

ATRIBUTELE LEGATE DE SUPRAESENȚA ȘI INFINITATEA LUI DUMNEZEU

Dumnezeu are multe calități și atribute, dar deasupra acestora, ca un *supra-atribut*, de care se leagă o parte din celelalte atribute, este **existența de Sine și prin Sine** a lui Dumnezeu. În limbaj teologic latin acest supra-atribut se mai numește *aseitate*. Prin aceasta noi afirmăm că Dumnezeu există de la Sine și prin Sine și nu are o cauză (origine) în afară de Sine, El Însuși fiind propria-I cauză și cauza a tot ce există. Mai mult decât atât, din descoperirea făcută lui Moise: „*Eu sunt Cel ce sunt*” (Ieșire 3,14), noi cunoaștem că Dumnezeu este însăși existența, izvorul vieții și plinătatea ei. Ca atare, apofatic vorbind, noi nici nu putem spune despre Dumnezeu că El există, dacă concepem existența așa cum o trăim noi, omenește; pentru că Dumnezeu depășește această existență pentru că modul de a exista a lui Dumnezeu este altul decât modul de a exista al oamenilor și a altor făpturi. Tocmai de aceea, Sfinții Părinți atribuiau lui Dumnezeu o **supraexistență** și o **supraesență** sau **suprafire** care nu poate fi definită și nici caracterizată în nici un fel. Despre ea știm doar că este *infinită* adică **nemărginită în timp, în spațiu și în modul de a acționa (a lucra) în lume**, iar la această infinitate suntem chemați să participăm și noi, pentru că suntem creați după chipul lui Dumnezeu cel infinit.

Având în vedere această supraesență și infinitate a lui Dumnezeu ca *mod special și unic de a fi al Lui*, ușor ne dăm seama că atributele în general, sunt și ele infinite ca număr și ca lucrare, dar din relația lui Dumnezeu cu omul și invers, noi le deducem pe cele mai evidente și spunem că sunt și cele mai importante.

1. **Atotprezența sau supraspațialitatea lui Dumnezeu.** Acest atribut al supraspațialității, ca și cel al eternității (veșniciei), este strâns legat de absolutul și infinitatea lui Dumnezeu. Prin aceasta înțelegem calitatea lui Dumnezeu de a nu fi limitat de spațiu și de a depăși acest spațiu prin prezența simultană în orice loc din spațiu; iar aceasta datorită faptului că Dumnezeu este duh absolut care creează spațiul și-l umple de prezența Sa. Altfel spus, duhul lui Dumnezeu penetrează (pătrunde) orice particulă a spațiului, fiind prezent peste tot. Această calitate a atotprezenței lui Dumnezeu este cel mai bine exprimată în Ps. 138, 7-10, unde psalmistul se întreabă: „Unde mă voi duce de la Duhul Tău și de la fața Ta unde voi fugi? De mă voi sui în cer, Tu acolo ești. De mă voi coborî în iad, de față ești. De voi lua aripile mele de dimineață și de mă voi așeza la marginile mării, și acolo mâna Ta mă va povățui și mă va ține dreapta Ta!” Deci Dumnezeu este atotprezent (omniprezent); dar prin aceasta nu trebuie să credem că El se confundă cu natura. Faptul că Dumnezeu penetrează întreg cosmosul material, nu înseamnă că toată materia este Dumnezeu, iar Dumnezeu este materie, așa cum greșit cred unii.⁵⁶

⁵⁶ **Panteiștii**, de exemplu, cred că fiecare parte din cosmos este o parte din Dumnezeu, iar ființa lui Dumnezeu se confundă cu natura creată a cosmosului. Această concepție este proprie religiilor Extremului Orient. În opoziție se situează **deiștii** care neagă orice legătură dintre Dumnezeu și materie. Ei afirmă că Dumnezeu după ce a creat materia a rupt orice legătură cu ea, lăsând-o spre o „autogovernare”. Pornind anume de la această concepție greșită, societatea modernă, mai ales cea occidentală, crede în existența lui Dumnezeu, dar nu vede necesitatea unei legături continue cu El, încercând fiecare să-și organizeze viața după propriul plac. Ambele păreri sunt greșite; iar creștinismul autentic ține calea de mijloc între aceste două curente extremiste.

Pornind de la aceeași infinitate a lui Dumnezeu, trebuie să mai afirmăm că acest spațiu pe care-l penetrează duhul lui Dumnezeu, nu-L limitează pe El în nici un fel. Deși limitele spațiului cosmic sunt necunoscute de noi, ele sunt totuși finite, mărginite⁵⁷; iar prezența lui Dumnezeu nu se limitează dar la acea margine a cosmosului, ci o depășește. În sfânta Scriptură avem mai multe argumente despre supraspațialitatea lui Dumnezeu. De exemplu, în Vechiul Testament Domnul vorbește poporului: „Cerul este scaunul Meu și pământul așternutul picioarelor Mele! Ce fel de casă Îmi veți zidi voi și ce loc de odihnă pentru Mine?” (Isaia 66,1), iar Sf. Pavel spune atenienilor că El „nu locuiește în temple făcute de mâini” (Fapte 17,24), deci nimic din lumea aceasta nu-L poate cuprinde.

În Hristos, Dumnezeu în chip smerit se mărginește mai întâi de pântecul Fecioarei, apoi de ieslea în care s-a născut, de peșteră și chiar de întreg pământul, iar după Înălțare, de Sfântul Potir și de fiecare dintre noi care ne împărtășim cu Dumnezeu întreg, căci „în Hristos locuiește trupește toată plinătatea dumnezeirii” (Col. 2,9). Cu toate acestea Dumnezeu – Treime nu încetează de a fi supraspațial și chiar Hristos, deși prin întrupare S-a făcut limitat în spațiu, El nu încetează de a fi omniprezent și deci nelimitat. O rugăciune a Bisericii spune despre Hristos Cel Întrupat astfel: „În mormânt cu trupul, în iad cu sufletul ca un Dumnezeu, în rai cu tâlharul și pe scaun ai fost cu Tatăl și cu Duhul, *toate umplându-le Cel ce ești necuprins*”.⁵⁸

2. **Veșnicia sau eternitatea lui Dumnezeu.** Dumnezeu nu este supus timpului, după cum nu este supus nici spațiului. E atemporal sau supratemporal și nu are nici început, nici sfârșit; este nenăscut și nemuritor, deci este veșnic. Sfânta Scriptură afirmă veșnicia lui Dumnezeu în multe locuri. Isaia proorocul întreabă poporul Israel: „Nu știi tu, sau n-ai aflat tu că Domnul este *Dumnezeu veșnic*...?” (Isaia 40,28), iar psalmistul spune: „Tu același ești și anii Tăi nu se vor împutina.” (Ps. 101,28; o idee asemănătoare la Evr. 13,8). Știm de asemenea că chiar El a creat timpul și-l stăpânește, așa cum vedem revelându-se în Noul Testament: „Eu sunt Alfa (începutul) și Omega (sfârșitul),⁵⁹ zice Domnul Dumnezeu, Cel ce este, Cel ce era și Cel ce vine, Atotțiitorul”. (Apoc. 1,4; 1,8; a se vedea și Ps.89, 2.4).

După cum afirmă Sf. Vasile cel Mare, ceea ce a introdus distincția dintre timp și veșnicie, a fost chiar începutul creației ca început al timpului. Prin urmare, acest „*la început*” (Facere 1,1) nu arată numai începutul creației, ci și începutul timpului, căci până atunci nu exista timpul.⁶⁰ Deci acest „*la început*” este prima clipă a dialogului lui Dumnezeu cu creatura care începe drumul ei prin timp;⁶¹ este și frontieră, dar și punct de atingere între timp și eternitate (veșnicie).

⁵⁷ Materialismul evoluționist afirmă că universul este necreat și infinit. Chiar științific aceasta este o mare eroare, pentru că dacă universul nu ar fi un sistem închis, el nu ar avea un centru. În acest caz, legea universală a gravitației și mai ales cea a atracției corpurilor ar fi imposibilă.

⁵⁸ Această rugăciune se rostește la căderea Sfintei Mese, dar și după punerea Cinstitelor Daruri pe Sfânta Masă imediat după Vohodul Mare, când se cântă „Ca pe Împăratul...”

⁵⁹ Ideea a fost redată prin prima și ultima literă a alfabetului grecesc.

⁶⁰ Sfântul Vasile cel Mare, *Omilii la Hexaemeron*, I, trad. Dumitru Fecioru, în PSB vol.17, Ed. IBMBOR, Buc. 1986, p. 72-76. Timpul n-a existat din totdeauna și deci are un început. Nu se poate spune că exista ceva *înainte de timp*, căci dacă nu exista timpul, nu exista nici posibilitatea unui „mai înainte” sau „mai pe urmă”. Tocmai de aceea nu se poate spune nici ce făcea Dumnezeu *înainte* de a crea lumea pentru că nefiind lumea și nici timpul, nu era nici un „înainte” de timp. (Fericitul Augustin, *Confessiones*, cartea XI, cap. 8, trad. Pr. Dr. Nicolae Barbu, în PSB vol. 64, Ed. IBMBOR, Buc. 1994, 339-340).

⁶¹ Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, p.228.

Părintele Dumitru Stăniloae dă o definiție mistică și existențială timpului spunând că „**timpul, este intervalul dintre chemarea lui Dumnezeu și răspunsul nostru**”⁶². Deci timpul este considerat ca **durată a desăvârșirii**, a progresului duhovnicesc și interval limitat în care avem posibilitatea de a dobândi veșnicia nelimitată, infinită; aceasta dacă timpul este trăit și valorificat corect. Altfel spus, timpul este condiția creaturii, care n-a ajuns încă în comuniune cu Dumnezeu. Odată ajuns la această comuniune, timpul devine eon (veșnicie)...⁶³ Prin urmare, omul trăiește în timp doar până-n clipa în care a pășit pe primele trepte ale desăvârșirii; de acolo începe viața veșnică iar timpul este depășit. Totodată, putem spune că orice timp care este folosit cu scopul dobândirii vieții veșnice, nu este o „pierdere de timp”, ci un timp înveșnicit. Deci timpul se pierde și se sfârșește doar atunci când ne rupe tot mai mult de Dumnezeu, întipărend în noi pecetea morții. Pe de altă parte, nu putem spune că „pierdem timpul” atunci când ne rugăm sau facem o faptă bună, căci acel timp este spre veșnicie; este un interval în care paralel cu timpul facem un pas în viața veșnică.

În Dumnezeu nu există desăvârșire, căci El Însuși este desăvârșirea. Deci, în Dumnezeu nu este nici trecut, pentru că prin trecut se măsoară distanța parcursă spre desăvârșire, nici viitor, pentru că prin viitor se subînțelege distanța ce urmează a o mai parcurge spre desăvârșirea care încă nu e posedată în prezent, ci El este doar un prezent veșnic căci nu a parcurs vreun timp sau spațiu pentru a ajunge la ceea ce este și nici nu are de înaintat în viitor spre o altă desăvârșire⁶⁴. Aceasta arată odată în plus că Dumnezeu este atemporal.

3. **Neschimbabilitatea.** Și acest atribut este legat de existența de sine a lui Dumnezeu. Întrucât El este necondiționat de nimic, adică nu depinde de nici o cauză din afară, aceasta înseamnă că este neschimbat și neschimbător, atât în ființa Sa, cât și în actele Sale. Ființa Sa posedă toate perfecțiunile cărora nu li se adaugă nimic și din care nu se ia nimic. Dumnezeu nu se schimbă nici în acțiunile Sale, pentru că El cugetă și voiește același lucru din eternitate.

Sfânta Scriptură confirmă imutabilitatea lui Dumnezeu „La Părintele luminilor... nu este schimbare, nici umbră de mutare” (Iac.1,17), iar în alt loc: „Eu sânt Dumnezeul vostru și nu mă schimb” (Maleahi 3,6). Neschimbabilitatea lui Dumnezeu nu trebuie confundată cu immobilismul conceput de filozofia antică greacă, ci trebuie privită într-o legătură antinomică cu viziunea biblică a lui „Dumnezeu Cel viu” care „până acum lucrează” (Ioan 5,17), deci este activ, dinamic.

4. **Atotputernicia.** Este atributul lui Dumnezeu care stabilește un raport între puterea Lui și forțele cu care El Însuși a înzestrat întreaga creație. El arată că puterea lui Dumnezeu nu e mărginită de nimic. Raportul dintre voință și putere este altul la om; pe când la acesta voința este mai mare decât puterea. La Dumnezeu puterea e în deplină armonie cu voința căci poate face tot ce vrea. Dumnezeu, zice Sf. Ioan Damaschin, *poate cât vrea, dar nu vrea cât poate*, căci poate pierde lumea, dar nu vrea.

E o impietate numai gândul că Dumnezeu ar putea face ceva rău; în același timp, aceasta nu e o limitare a puterii Lui, deoarece El nu voiește răul.

⁶² Teologia Dogmatică Ortodoxă, vol.I, p.128.

⁶³ *Ibidem*, p.128.

⁶⁴ Pr. Prof. D. Popescu, *op.cit.*

Capodopera atotputerniciei lui Dumnezeu este creația: „El a zis și s-a făcut; El a poruncit și s-a zidit” (Ps.32,9; 148,5). Iar această atotputernicie s-a arătat deplin mai ales prin Răscumpărarea și Învierea lui Hristos care a biruit păcatul și moartea și ne-a dat și nouă această putere asupra morții. Sf. Apostol Pavel spune că și sufletele dreptilor „vor învia întru putere” (I Cor. 15, 43), ceea ce înseamnă că omul participă și se împărtășește din puterea lui Dumnezeu pe măsură ce se apropie de El.

Puterea diavolului, nici nu poate fi comparată cu puterea lui Dumnezeu, chiar dacă se prezintă a fi destul de mare. Diavolul are o putere falsă și închipuită care se realizează doar atunci când omul crede în ea. Deci, dacă omul nu crede în puterea celui rău și o consideră ca o minciună și viclenie – el nu poate fi atacat căci „diavolul are atâta putere câtă îi dăm noi”.

ATRIBUTELE LEGATE DE SPIRITUALITATEA LUI DUMNEZEU

Prin spiritualitatea ființei dumnezeiești înțelegem că Dumnezeu nu este material sau corporal⁶⁵, ci **duh** (spirit) *pur, imaterial, simplu* (adică *necompus și unitar*), *nevăzut, perfect, rațional, și liber*⁶⁶. Esența dumnezeiască este esență spirituală. Aceasta nu înseamnă numai că Ea este nematerială, ci că are și alte de atribute spirituale precum cunoașterea, dreptatea, mila, etc. Atributele spiritualității pun în mod deosebit în lumină caracterul de duh al esenței divine: „Duh este Dumnezeu și cel ce I se închină Lui, trebuie să I se închine în Duh și adevăr”(In.4,24).

Sfânta Scriptură vorbește despre spiritualitatea lui Dumnezeu atât indirect, întrucât învață că Dumnezeu n-are nici una din însușirile materiale sau corporale, cât și direct, atribuindu-I conștiința de Sine, rațiune, libertate, activitate și numindu-L direct „spirit” și „duh” cum am văzut mai sus.

Prin spiritualitatea lui Dumnezeu nu ne referim la faptul că o Persoană a Sfintei Treimi este numită *Duhul* Sfânt, ci că întreaga dumnezeire este spirituală. Iar *Duhul* Sfânt este Cel prin care ne împărtășim și noi, atât cât se poate, din spiritualitatea nesfârșită a lui Dumnezeu. Căci prin har, și omul are posibilitatea de a gusta din aceste „bunătăți spirituale”. Chiar acesta și este scopul vieții creștine, de a ne înduhovnici, de a ne umple de Duh; iar aceasta se poate face la nesfârșit, până la măsuri (culmi) nebănuite, dar fără ca omul să-și depășească firea.⁶⁷

⁶⁵ Aici ne referim la ființa lui Dumnezeu în general, nu la Persoana Fiului lui Dumnezeu care într-un anumit moment istoric (deci în timp) a luat trup real.

⁶⁶ Fiecare din aceste calități spirituale este deosebit de importantă. Trei dintre ele sunt caracteristice și omului și anume: *unitatea, rațiunea și libertatea*. După căderea în păcat, unitatea firii a fost sfâșiată, stricându-se armonia dintre minte și inimă (Sf. Maxim Mărturisitorul); dar celelalte două, rațiunea și libertatea nu au fost nimicite nici chiar atunci când omul a căzut în păcat; totuși lucrarea rațiunii a slăbit, iar libertatea era înclinată mai mult spre rău. Prin Hristos însă, acestea s-au restaurat, iar omul este chemat să-și refacă unitatea firii. Sfinții Părinți spun că numai prin rugăciune și gândul continuu la Dumnezeu, distanța dintre minte și inimă va fi restaurată și atunci omul nu se va mai lupta cu sine însuși, ci va deveni unitar, așa cum a fost creat.

⁶⁷ Așa cum spune Sf. Maxim Mărturisitorul, omul se poate înduhovnici (spiritualiza) până la măsura la care dacă ar depăși-o, ar înceta să mai existe ca ființă creată. Unii oameni au pregustat încă din această viață din unele daruri, dar aceasta într-un mod parțial și umbrit, față de ceea ce se va întâmpla cu omul în viața viitoare.

Legate de spiritualitatea lui Dumnezeu, Teologia Dogmatică vorbește de mai multe atribute și anume: de atotștiința lui Dumnezeu, de înțelepciunea, dreptatea, sfințenia și iubirea Lui ș.a.

1. **Atotștiința** este cunoașterea desăvârșită a tot ceea ce a existat, există și va exista și a celor ce ar putea să existe, dar cu voia sau îngăduința lui Dumnezeu nu vor exista de fapt. E o cunoaștere din veci, proprie numai lui Dumnezeu și diferită de cea omenească atât prin formă, cât și prin conținut. Afirmăm deci că El cunoaște totul, dar ce este acest tot și cum îl cunoaște, nu știm. Pseudo-Dionisie Areopagitul spune că această cunoaștere totală a celor văzute și nevăzute provine din faptul că chiar El le-a gândit și le-a făcut pe toate și tot El este Cel care hotărăște și sfârșitul tuturor.⁶⁸

Această știință deplină a lui Dumnezeu, dar mai ales știința lui Dumnezeu despre Sine Însuși, este afirmată de mai multe ori în Sfânta Scriptură. Un text clasic este cel de la I Cor. 2, 10-11 unde se spune: „Duhul toate le cercetează, chiar și adâncurile lui Dumnezeu. Căci cine dintre oameni știe ale omului, decât duhul omului, care este în el? Așa și cele ale lui Dumnezeu, nimeni nu le-a cunoscut, decât Duhul lui Dumnezeu”.

Despre cunoașterea lumii și a celor din lume știm că ea este desăvârșită. Știm că Dumnezeu cunoaște „ascunsurile inimii” (Ps.43,25), gândurile omului (Ps. 93, 11) precum și intențiile de viitor ale lui căci scris este: „Cele nelucrate ale mele le-au cunoscut ochii Tăi și în cartea Ta toate se vor scrie; zi de zi se vor săvârși și nici una din ele nu va fi nescrisă” (Ps.138, 16).

Mai există însă și un alt sens al acestei cunoașteri din partea lui Dumnezeu. Se afirmă de exemplu că El îi cunoaște pe oamenii care-L iubesc și îndeplinesc cuvântul Lui (I Cor. 8,3; II Tim. 2,19) și dimpotrivă, nu-i știe pe cei ce au lucrat fărădelegea și nedreptatea (Mt. 7,23; Lc.13,27). După cum spune părintele D. Stăniloae, această neștiință a lui Dumnezeu trebuie înțeleasă ca o uitare din partea lui Dumnezeu a celor ce înainte de aceasta L-au uitat ei pe Dumnezeu. Prin aceasta se arată odată în plus nedorința lui Dumnezeu de a forța libertatea cuiva, căci necunoașterea din partea lui Dumnezeu intervine doar atunci când există o respingere totală a cunoașterii din partea omului.⁶⁹

O problemă interconfesională legată de acest atribut este aceea predestinației.

Dumnezeu cheamă pe toți oamenii la mântuire (I Tim. 2,4), iar Biserica Ortodoxă a afirmat din totdeauna acest adevăr. Dar calvinii și majoritatea neoprotestanților afirmă că Dumnezeu cunoaște de mai înainte acel număr limitat de oameni care sunt **predestinați să se mântuiască**, așa cum interpretează ei greșit textul de la Rom. 8, 28-29. Se vede ușor că se confundă două lucruri deosebite: *preștiința* lui Dumnezeu și *predestinația*. A le confunda pe acestea două, înseamnă a nimici libertatea omului și a face pe Dumnezeu autor al răului, ceea ce este o hulă. Mai mult decât atât, ideea de predestinație înlătură ideea necesității faptelor bune și a dreptății lui Dumnezeu.

⁶⁸ Cf. Pr. Prof. D. Stăniloae, *Dogmatica I*, p.159.

⁶⁹ *Ibidem*, p.165.

2. **Înțelepciunea lui Dumnezeu** este atributul care se manifestă în crearea și susținerea lumii și se concretizează și prin alegerea celor mai bune mijloace pentru atingerea scopului mântuitor al omului. Desigur, acest atribut este în strânsă legătură cu atotștiința lui Dumnezeu. Deși oamenii sunt și ei înzestrați cu înțelepciune (care este altceva decât cunoașterea, știința sau priceperea), la Dumnezeu aceasta este desăvârșită, după cum spune și Scriptura: „La El este înțelepciunea, la El este puterea și tot la El e sfatul și darul de a pricepe” (Iov 12,13).

Sf. Scriptură insistă în multe locuri asupra rolului înțelepciunii dumnezeiești mai ales la creație, unde lumea și mai ales omul apare ca un rod al conlucrării atotputerniciei dumnezeiești cu atotînțelepciunea: „Cât s-au mărit lucrurile Tale Doamne, toate cu înțelepciune le-ai făcut” (Ps. 103,24), iar Apostolul neamurilor exclamă în fața măreției creației: „O, adâncul bogăției și al înțelepciunii și al științei lui Dumnezeu. Cât sunt de necercetate judecățile Lui și neurmăte căile Lui”(Rom. 11,33).

După cum afirmă Sfinții Părinți și unii teologi mai noi, Înțelepciunea lui Dumnezeu izvorăște din dragostea care există între persoanele Sfintei Treimi și planul unic al Dumnezeirii de a aduce creația la desăvârșire.

Înțelepciunea și Puterea lui Dumnezeu împreună guvernează (conduc), susțin și mențin creația prin puterile proniatoare ale lui Dumnezeu.⁷⁰

3. **Sfințenia** este o realitate apofatică (de nedescris) care poate fi sesizată (simțită) doar în măsura în care omul participă și crește în această sfințenie izvorâtă din iubirea lui Dumnezeu. Prin sfințenie înțelegem deci, **concentrarea tuturor însușirilor dumnezeiești** care deosebesc pe Dumnezeu Cel necreat de lumea creată⁷¹; mai înțelegem însă sfințenia și ca o **slavă** nemărginită a lui Dumnezeu (Isaia 6,3). Important este că omul și chiar întreaga creație a fost făcută tocmai pentru a participa la sfințenie, la această împărtășire a iubirii supreme și la această slavă negrăită. Dumnezeu prin glasul Scripturii poruncește: „Fiți sfinți, că Eu, Domnul Dumnezeu vostru, sunt Sfânt. (Lev. 19,2 dar și 11, 44 – 45. A se vedea și textul de la I Tes. 4,3), iar dacă comparăm cu textul de la Matei 5, 48, vedem că **sfințenia** este una cu **desăvârșirea** sau, am putea spune, sfințenia este **lumina** ce radiază din Dumnezeu Cel desăvârșit spre cei ce se desăvârșesc. Tocmai de aceea sfințenia la care au ajuns cei plăcuți lui Dumnezeu (cei desăvârșiți) este reprezentată printr-o lumină necreată (în jurul capului, **nimbul** sau **aureola**)⁷², izvorâtă din lumina Lui Dumnezeu.

Se mai poate spune că Sfințenia este și o „**perfectiune**” a Sfintei Treimi împărtășită, atât cât este posibil, întregii zidiri care, datorită păcatului, a căzut într-o dezordine, într-un haos interior (Rom. 8,22), dar care, prin participarea la Sfințenia lui Dumnezeu, își restaurează firea. Participarea la sfințenia lui Dumnezeu este deci și o restaurare sau readucere la starea de dinainte de cădere și chiar mai sus, până la asemănarea cu Dumnezeu prin har.

⁷⁰ **Pronia** lui Dumnezeu este „**purtarea de grijă**”, puterea și înțelepciunea Lui de a guverna, de a susține și de a întreține lumea prin energiile Lui create și necreate. Pronia se referă atât la legile generale pe care Dumnezeu le-a așezat în creație și prin care lumea parcă se „automenține”, cât și la grija directă a lui Dumnezeu de fiecare făptură (Mt. 6, 25-34; Ps. 103, 29-31). Pronia lui Dumnezeu nu forțează libertatea omului, ci cheamă la conlucrarea dintre voința omului și cea a lui Dumnezeu.

⁷¹ Tocmai de aceea, Rodolf Otto spunea că Dumnezeu este Sfânt în sensul că este „Cel cu totul Altul”.

⁷² Reprezintă adică iluminarea minții omului care L-a cunoscut pe Dumnezeu și I-a bineplăcut prin fapte.

Dacă ne referim în mod concret la împărtășirea noastră din Sfințenia lui Dumnezeu, este importantă mențiunea că aceasta se poate realiza doar în Biserică, prin Sfintele Taine.

3. **Dreptatea lui Dumnezeu** are două nuanțe deosebite:

- una morală, de sfințenie, prin care înțelegem o stare conformă cu voia Lui cea sfântă – în acest sens Dumnezeu este dreptatea însăși (Ps.5,8; 7,9); alta
- în sens obișnuit, legal, adică voia constantă de a da fiecăruia ceea ce i se cuvine.

După primul înțeles, drept este în primul rând Dumnezeu, dar și cel care trăiește după voia cea sfântă a Lui. În acest sens, dreptții Vechiului Testament sunt echivalentul sfinților din Legea Nouă. Desigur, în Vechiul Testament accentul se punea mai mult pe conformarea omului cu legea sfântă a lui Dumnezeu, chiar și printr-o constrângere exterioară și mai puțin printr-o transformare lăuntrică, deoarece harul se dădea sporadic. Totuși se poate vorbi de o dreptate a celor ce bineplăceau Lui.

A doua nuanță a dreptății dumnezeiești este cea juridică. În acest sens, revelația atribuie lui Dumnezeu sancționarea sau răsplătirea după fapte și intenții, dând recompense și pedepse (Ps. 7,11). Este adevărat că Dumnezeuul nostru este Dumnezeuul iubirii; e adevărat că El ne iartă de șaptezeci de ori câte șapte, dar tocmai această iubire cere dreptatea. Iubirea fără dreptate, poate fi considerată o slăbiciune, adică „Dumnezeu nu este drept fără să fie milostiv și nu e milostiv, fără să fie drept”⁷³; iar omul însuși însetează de dreptate și urăște nedreptatea.

Din punct de vedere creștin, nu se poate concepe o trăire fără spiritul dreptății. Îndurarea poate dura cel mult până la sfârșitul vieții; atunci urmează pedeapsa veșnică. Desigur, Dumnezeu poate amâna pedeapsa pentru cei păcătoși, dorind întoarcerea lor, dar în cele din urmă, Dumnezeu va răsplăti tuturor după dreptate (Ps. 9,8) sau așa cum specifică părintele D. Stăniloae, „fiecare primește de la Dumnezeu cel drept, după dreptatea sau nedreptatea sa”⁷⁴.

Unii dogmatiști numără **iubirea** sau dragostea dumnezeiască printre atributele divine ceea ce ni se pare incorect încât dragostea depășește orice atribut și stă la baza fiecăruia dintre ele. Dacă înțelegem iubirea ca pe o simplă afecțiune sau confundăm iubirea cu **bunătatea**⁷⁵ sau **mila** lui Dumnezeu, atunci se mai poate vorbi de iubirea divină ca atribut, dar dacă ne gândim că iubirea este însuși „Numele” lui Dumnezeu și „modul” Lui de a fi (I Ioan 4, 8), atunci această nu poate fi numărată printre atribute pentru că este însuși izvorul oricărui atribut.

⁷³ Pr. Prof. D. Stăniloae, *Dogmatica I*, p.172.

⁷⁴ *Dogmatica I*, p.174. A se vedea textul de la Ps. 35,10.

⁷⁵ Sf. Dionisie Areopagitul afirmă că bunătatea este cea mai potrivită și mai proprie numire care se cuvine Dumnezeirii.